

การบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง
Management of cocoa growers group Wang Nuea District, Lampang Province.

อาทิตย์ ชื่นอารมณ* สุภัสรา บุญเรือง* อมรรัตน์ เวชเจริญ* นิตยา วงศ์ยศ* จารุรัศมี ธนุสิงห์*

Artit Cuenarrom* Supasara Boonruang* Amorntat Watejaroen*

Nittaya Wongyos* Jarurad Thanusing*

สถาบันวิทยาการจัดการแห่งแปซิฟิก*

Pacific Institute of Management Science*

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง 2) เพื่อเปรียบเทียบการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง จำแนกตามปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ สมาชิกกลุ่มผู้ปลูกโกโก้เมืองวัง อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่า t-test และค่า F-test หรือหรือวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-Way ANOVA)

ผลการวิจัยพบว่า การบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายได้อัน พบว่าทุกด้านอยู่ในระดับมาก ด้านการชี้นำ ด้านการวางแผน ด้านการประสานงาน และด้านการจัดองค์กร อยู่ในระดับมากผลการเปรียบเทียบการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง จำแนกตามปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคลพบว่า การบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง จำแนกตามเพศ ระดับการศึกษา รายได้ต่อเดือน ในภาพรวมไม่แตกต่างกัน จำแนกตามอายุ พบว่าแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

คำสำคัญ: การบริหารจัดการ, การวางแผน, กลุ่มผู้ปลูกโกโก้, อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง.

Abstract

The objectives of this research were 1) to study the management of cocoa growers in Wang Nuea District, Lampang Province, 2) to compare the management of cocoa growers in Wang Nuea District, Changwat. Mueang Wang Cocoa Grower, Wang Nuea District, Lampang Province, using tools as a tool for data collection Data analysis and T-test and F-test analysis or One-Way ANOVA

The results showed that the overall management of cocoa growers in Wang Nuea District, Lampang Province, in general, was at a high level when receiving details about planning,

coordination and planning. The organization management is at a high level. The comparison of the management of cocoa growers in Wang Nuea District, Lampang Province, classified by personal basic proportion, found that The cocoa grower management in Wang Nuea District, Lampang Province classified by gender, education level, monthly income in general were not different by age, found that there were statistically significant difference at 0.05.

Keywords: Management, Planning, cocoa growers group, Wang Nuea District, Lampang Province.

บทนำ

โกโก้มีแหล่งกำเนิดอยู่บริเวณเขตร้อนชื้นของทวีปอเมริกาโดยเฉพาะแถบลุ่มน้ำอเมซอนและบางส่วนในทวีปอเมริกากลางซึ่งพบว่าอินเดียนเป็นพวกแรกที่ทำกรปลูกโกโก้และนำเมล็ดมาทำเครื่องดื่มที่รู้จักกันว่าเป็นเครื่องดื่มของพระเจ้าทั้งยังใช้เมล็ดโกโก้สำหรับแลกเปลี่ยนเป็นสินค้าอย่างซีพอื่นๆระหว่างกันพวกอินเดียนเรียกเมล็ดโกโก้ว่า “Cacahuatl” ซึ่งต่อมาผันเป็นชื่อของ “Cacao” ส่วนเครื่องดื่มที่ผลิตได้จากเมล็ดโกโก้เรียกว่า “Xocoatl” ซึ่งต่อมาผันเป็นชื่อว่า “Chocolate” ส่วนชาวสเปนเป็นชาติแรกที่เริ่มทำเครื่องดื่มจากเมล็ดโกโก้เหล่านี้มาผสมกับน้ำตาลจากอ้อยทำเป็นเครื่องดื่มซึ่งต่อมาเป็นที่นิยมมากในแถบยุโรปจนสิ้นศตวรรษที่ 16 ชาวสเปนได้ดำเนินการให้มีการเพาะปลูกโกโก้อย่างจริงจังขึ้นในแถบร้อนชื้นของทวีปอเมริกาในประเทศโคลัมเบีย, เวเนซุเอล่า, เม็กซิโก, ทรินิแดดและอีเควดอร์เป็นต้นและต่อมาได้มีการนำโกโก้เข้าไปปลูกตามแหล่งปลูกต่างๆ ในอาณานิคมของสเปน, ดัตช์และโปรตุเกสตามทวีปต่างๆ (Wintgens, 1991 อ้างถึงในกรมวิชาการเกษตร : 2548)

สำหรับแถบเอเชียที่นำเข้ามาปลูกได้แก่ชาวสเปนได้นำโกโก้เข้ามาปลูกแล้วส่วนในประเทศมาเลเซีย (Conway , G.R.' 1971) กล่าวว่าโกโก้ถูกนำเข้ามาครั้งแรกที่รัฐซาบารันบนเกาะบอร์เนียวเหนือในปี.ศ. 1895โดยได้นำพันธุ์ Criollo เข้ามาจากประเทศศรีลังกาไปปลูกไว้ที่สถานีทดลองที่เมือง Sandakan และ Silam และในเวลาต่อมาได้นำพันธุ์ Criollo, Trinitario และ Forastero เข้ามาจากฟิลิปปินส์, ศรีลังกา, ซีเบสมาปลูกเพิ่มเติมจนถึงปี.ศ.1950จึงได้เริ่มนำพันธุ์ Amelonado จากศูนย์วิจัยโกโก้ประเทศกาน่าเข้ามาปลูกและพบว่าโกโก้ Amelonado นี้สามารถขึ้นได้ดีและให้ผลผลิตในปีที่ 2 หลังจากปลูกส่วนการปลูกในลักษณะเชิงการค้าเริ่มต้นครั้งแรกในปี.ศ.1956โดยบริษัทบอร์เนียวอาบาค้าได้ปลูกโกโก้บริเวณเทือกเขา Tiger ทางตะวันออกเฉียงเหนือของเมือง Tawau นอกจากนั้นก็ยังมีการปลูกโกโก้ที่บริเวณ Quoin Hill ซึ่งเป็นของบริษัทบอมเบย์เบอร์มาทิมเบอร์คอมพานี(สมศักดิ์ วรรณศิริ ,2532) ในส่วนของประเทศไทยโกโก้ได้เริ่มต้นปลูกกันในลักษณะของโครงการต่างๆที่ดำเนินการโดยภาครัฐซึ่งสุธิลา เลาหศิริ (2530) กล่าวว่าในปี 2516-17 ได้มีการวิจัยเกี่ยวกับการนำโกโก้มาปลูกแซมในสวนมะพร้าวโดยทางกรมวิชาการเกษตรได้ดำเนินโครงการนี้ขึ้นเพื่อศึกษาแนวทางในการช่วยเหลือชาวสวนมะพร้าวให้มีรายได้เพิ่ม

มากขึ้นเนื่องจากผลผลิตมะพร้าวในขณะนั้นมีราคาตกต่ำการพัฒนาโกโก้จึงได้เริ่มขึ้นและขยายพื้นที่ปลูกเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน (วาทย์ สุวรรณวุธ, 2527)

ประเทศไทยเป็นประเทศที่ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ในแต่ละภูมิภาคจะมีการปลูกพืชที่แตกต่างกันไปตามฤดูกาล และนำผลผลิตไปขายเข้าสู่ภาคตลาดและภาคอุตสาหกรรม ซึ่งได้รับความร่วมมือ และการสนับสนุนจากรัฐซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในการผลักดันนโยบายให้การสนับสนุนวิธีการปลูกพืชแนวใหม่ การสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการเพาะปลูก การยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกรไทยปัจจุบันภาคการเกษตรได้มีการพัฒนาและแปรรูปผลผลิตในรูปแบบผลิตภัณฑ์ของกลุ่มชุมชนทั้งในระดับกลุ่มอาชีพ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มผู้ประกอบการเพื่อเป็นการเสริมสร้างระบบเศรษฐกิจฐานรากให้เกิดขึ้น และสร้างมูลค่าเพิ่มในการจำหน่ายผลผลิตและผลิตภัณฑ์ที่ได้ผลิตและจำหน่ายออกสู่ตลาดทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ

อำเภอวังเหนือ เป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดลำปาง มีตามสภาพตามภูมิศาสตร์พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าและภูเขา ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพหลัก ทำนา ทำสวน มีการเพาะปลูกข้าวลำไย ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ มันสำปะหลัง และโกโก้ โดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในการดำเนินชีวิตของชุมชน และได้มีการรวมกลุ่มในการปลูกโกโก้ ตามนโยบายของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (พลเอกฉัตรชัย สาริกัลยะ) ในปี พ.ศ. 2558 ได้มอบนโยบายเน้นให้ความสำคัญในเรื่องการลดต้นทุนการผลิต โดยการรวบรวมแปลงการผลิตของเกษตรกรเป็นแปลงใหญ่ในการปลูกโกโก้ เพื่อก่อให้เกิดกิจกรรมลดต้นทุนการผลิตตามที่กำหนด และสามารถวัดผลสัมฤทธิ์ได้อย่างเป็นรูปธรรมโดยเน้นหลักการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต อาทิ ลดต้นทุนการผลิต เพิ่มผลที่ดีต่อพื้นที่ รวมทั้งผลผลิตมีคุณภาพได้มาตรฐานตรงตามความต้องการของตลาด มีการผลิตร่วมกันเป็นกลุ่ม มีการเชื่อมโยงกับตลาดเพื่อบริหารจัดการให้เกิดสมดุลระหว่างอุปสงค์กับอุปทาน เกษตรกรผู้ปลูกโกโก้อำเภอวังเหนือ จึงได้รวมกลุ่มกันขึ้นมาโดยใช้ชื่อว่ากลุ่มโกโก้แปลงใหญ่เมืองวัง ได้ขึ้นทะเบียนในปี 2561 เพื่อให้เป็นไปตามนโยบายดังกล่าว

ที่ผ่านมาไทยนำเข้าโกโก้ปีละเกือบ 50,000 ตันในขณะที่ไทยผลิตได้เพียง 200 ตัน (สันต์ละออศรี, 2561) และในระหว่างเดือนมกราคมถึงเดือนตุลาคม 2561 ไทยนำเข้าโกโก้จากต่างประเทศจำนวน 1,337 ล้านบาทโดยแหล่งนำเข้าสูงสุด 5 อันดับแรกจากมาเลเซีย 967.70 ล้านบาท อินโดนีเซีย 137.55 ล้านบาท สิงคโปร์ 79.26 ล้านบาท กานา 39.9 ล้านบาท ฝรั่งเศส 32.52 ล้านบาท (กระทรวงพาณิชย์, ระบบออนไลน์) จากข้อมูลข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าปริมาณความต้องการโกโก้ในประเทศไทยมีแนวโน้มเพิ่มปริมาณสูงมากแม้ว่า 10 กว่าปีที่ผ่านมารัฐบาลเคยมีการสนับสนุนให้เกษตรกรปลูกโกโก้แต่ก็ล้มเหลว (อัญชนาตราโซ, 2561) อย่างไรก็ตามจากการที่ผลผลิตยางพาราของไทยประสบภาวะราคาตกต่ำทำให้รัฐบาลมีแนวคิดถึงมาตรการแก้ไขปัญหาราคายางตกต่ำ 2 แนวทางคือการปลูกพืชทดแทนหรือแซมในสวนยางเพื่อลดการผลิตยางคือการปลูกโกโก้ด้วยผลผลิตโกโก้เป็นความต้องการของตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศดังนั้นทุกภาคส่วนไม่ว่าจะเป็นภาครัฐภาคเอกชนเองต้องหันมาร่วมมือกันส่งเสริมผลผลิตโกโก้อย่างจริงจังและเป็นรูปธรรม

จากบริบทของกลุ่มผู้ปลูกโกโก้อำเภอวังเหนือจังหวัดลำปางซึ่งได้ดำเนินงานรวมกลุ่มกันมาแล้วระยะหนึ่งแต่ยังไม่ประสบความสำเร็จในด้านต่างๆ อาทิ การวางแผน การปลูกเพาะ การตลาด รวมถึงการประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ (นายอาคม มีเมธ ประธานกลุ่ม, สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2562) จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล มีผลผลิตสามารถรองรับการขยายตัวของตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศได้อย่างเพียงพอ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง
2. เพื่อเปรียบเทียบการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้อำเภอวังเหนือจังหวัดลำปาง จำแนกตามลักษณะปัจจัยส่วนบุคคล

สมมติฐานการวิจัย

สมาชิกของกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง ที่มีปัจจัยส่วนบุคคลต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการแตกต่างกัน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง
2. นำผลที่ได้นำไปพัฒนาปรับปรุงการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านประชากร

เป็นการศึกษาการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่กลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง จำนวน 54 คน

ขอบเขตด้านเวลาในการวิจัย

ระหว่างเดือน ตุลาคม พ.ศ.2561 ถึงเดือน กันยายน พ.ศ.2562

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการวิจัยครั้งนี้ เพื่อศึกษาการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง ได้นำแนวคิดของ ฮอดเก็ตต์ (Hodgetts, อ้างถึงใน วิชัย รูปชาติ, 2542) มาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังกรอบแนวความคิดต่อไปนี้

ตัวแปรที่ศึกษา

การบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้

จำนวน 4 ด้าน

1. ด้านการวางแผน
2. ด้านการจัดองค์การ
3. ด้านการชี้แนะ
4. ด้านการประสานงาน

ประชากรและหน่วยวิเคราะห์

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ที่เป็นผู้ให้ข้อมูล คือ ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่กลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง จำนวน 54 คน

หน่วยในการวิเคราะห์ คือ หน่วยบุคคล ได้แก่ สมาชิกกลุ่มผู้ปลูกโกโก้กลุ่มเมืองวัง อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือในการวิจัย เป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นประกอบด้วย แบบสอบถามส่วนบุคคล ลักษณะแบบสอบถามข้อมูลทั่วไปของสมาชิกกลุ่มแบบสอบถามระดับความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง เป็นคำถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) ประกอบด้วยข้อความ ที่เป็นความสำคัญแต่ละด้าน และมีคำตอบให้เลือก 5 ระดับ และแบบสอบถามปลายเปิดสำหรับแสดงความคิดเห็นข้อเสนอแนะ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) วิเคราะห์โดยใช้สถิติเชิงอนุมาน (Inferential) ได้แก่ (t-test) และ (F-test) หรือวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One-Way ANOVA) ซึ่งมีขั้นตอนการสร้างและการตรวจสอบเครื่องมือ โดยนำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแล้วเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญ เพื่อพิจารณาความตรงของเนื้อหา (Content Validity) โดยหาค่าความสอดคล้องของข้อคำถามและวัตถุประสงค์ของการวิจัย IOC (Index of Item-Objective Congruence) ได้ค่าดัชนีความสอดคล้อง ระหว่าง 0.67-1.00 ทุกข้อ และนำแบบสอบถามที่ได้ปรับปรุงแล้วไปทดลองใช้ (Try out) กับประชากรที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน โดยความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถามทั้งฉบับ ด้วยวิธีหาสัมประสิทธิ์แอลฟาตามวิธี Conbach & Alpha coefficient ได้ค่าความเชื่อมั่น ตั้งแต่ 0.70 ขึ้นไป

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไป พบว่า สมาชิกกลุ่มผู้ปลูกโกโก้เมืองวัง อำเภอวังเหนือ ส่วน ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย จำนวน 39 คน คิดเป็นร้อยละ 72.22 เพศหญิง จำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 27.78 จำแนกตามอายุกลุ่มที่มีอายุมากที่สุด คือ กลุ่มอายุ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 76 คน ร้อยละ 29.63 รองลงมาคือ 41-50 ปี จำนวน 15 คน ร้อยละ 27.78 กลุ่มที่มีอายุ 51-60 ปีขึ้นไป จำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 25.93 และกลุ่มอายุที่มีน้อยที่สุดคือ กลุ่มอายุ ต่ำกว่า 20 ปี จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 3.70 จำแนกตามระดับการศึกษา พบว่ามากที่สุดคือกลุ่มตัวอย่างที่มีระดับการศึกษา มัธยมศึกษา จำนวน 22 คน คิดเป็นร้อยละ 40.74 รองลงมาคือ ปริญญาตรี จำนวน 16 คน คิดเป็นร้อยละ 29.03 ต่ำกว่ามัธยม จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 9.26 กลุ่มที่น้อยที่สุดคือกลุ่มที่มีระดับ สูงกว่าปริญญาตรี จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 7.41 และจำแนกตามรายได้ต่อเดือน พบว่า ส่วนใหญ่มีรายได้ สูงกว่า 30,000 บาท ขึ้นไป จำนวน 18 คน คิดเป็นร้อยละ 33.33 รองลงมาคือ รายได้ 10,001-15,000 บาท จำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 16.67 และกลุ่มรายได้ที่มีน้อยที่สุดคือ รายได้ต่ำกว่า 10,000 บาท จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 5.56 ตามลำดับ

การบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปางสามารถสรุปได้ตามตาราง

ตารางที่ 1 แสดงค่าเฉลี่ย (μ) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (σ) การบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปางโดยภาพรวม

(N = 54)

การบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้	μ	σ	ระดับ
1. ด้านการวางแผน	4.17	0.38	มาก
2. ด้านการจัดองค์กร	3.62	0.56	มาก
3. ด้านการชี้นำ	4.44	0.36	มาก
4. ด้านการประสานงาน	3.92	0.28	มาก
โดยภาพรวม	4.13	0.35	มาก

จากตารางที่ 1 พบว่าระดับความคิดเห็นของสมาชิกต่อการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\mu = 4.13$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าทุกด้านอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ ด้านการชี้นำ อยู่ในระดับมาก ($\mu = 4.44$) รองลงมา คือด้านการวางแผนอยู่ในระดับมาก ($\mu = 4.17$) ด้านการประสานงาน อยู่ในระดับมาก ($\mu = 3.92$) และด้านการจัดองค์กร ($\mu = 3.62$) อยู่ในระดับมาก ตามลำดับเมื่อพิจารณาประเด็นย่อยทั้ง 4 ด้านสรุปได้ ดังนี้

ด้านการวางแผน ระดับความคิดเห็นของสมาชิกต่อการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ เรียงลำดับจากมากไปน้อย พบว่า ทุกด้านอยู่ในระดับมาก คือ การกำหนดเป้าหมายอยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมา การกำหนดวิสัยทัศน์ อยู่ในระดับมาก มีการวางแผนด้านการเพาะปลูก อยู่ในระดับมาก มีการวางแผนด้านการตลาดอยู่ในระดับมาก สมาชิกกลุ่มมีส่วน

ร่วมในการนำเสนอแผนอยู่ในระดับมาก ตามลำดับ และข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ สมาชิกกลุ่มมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ อยู่ในระดับมาก

ด้านการจัดองค์กร ความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่มต่อการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ เรียงลำดับจากมากไปน้อย คือ กำหนดตำแหน่ง บทบาท หน้าที่ ของคณะกรรมการชัดเจนอยู่ในระดับมากรองลงมาคือ การปฏิบัติงานตามหน้าที่ของคณะกรรมการ ตามสภาพจริงอยู่ในระดับมากปานกลางและข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือการเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการคัดเลือก คณะกรรมการทำงานมีอยู่ในระดับปานกลาง ตามลำดับ

ด้านการชี้นำ ระดับความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่มต่อการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ เรียงลำดับจากมากไปน้อยพบว่า ความตั้งใจ และความซื่อสัตย์สุจริตในการทำงานของคณะกรรมการกลุ่มอยู่ในระดับมากที่สุดรองลงมา คือ การชี้แจงประโยชน์ในรวมกลุ่มให้กับสมาชิก อยู่ในระดับมากที่สุด การจูงใจให้สมาชิกมีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มอยู่ในระดับปานกลางความพึงพอใจในการแก้ไขปัญหาของคณะกรรมการ อยู่ในระดับมาก ตามลำดับ และข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ความเชื่อมั่น ยอมรับและไว้วางใจในการทำงานของคณะกรรมการกลุ่มอยู่ในระดับปานกลาง

ด้านการประสานงาน ระดับความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่มต่อการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ เรียงลำดับจากมากไปน้อย พบว่ามี การจัดประชุมกลุ่ม อยู่ในระดับมาก รองลงมา คือ การสื่อสารระหว่างสมาชิกกลุ่มโกโก้ที่อยู่ในระดับมากการ แลกเปลี่ยน แบ่งปันความรู้ระหว่างสมาชิก อยู่ในระดับมากการประสานหน่วยงานภาครัฐ ด้านการตลาด อยู่ในระดับมาก การประสานติดต่อต้นพันธุ์โกโก้ อยู่ในระดับมาก ตามลำดับ และข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ การประสานติดต่อตัวแทนบริษัทรับซื้อผลผลิตโกโก้ อยู่ในระดับปานกลาง

ผลการเปรียบเทียบ การบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง จำแนกตามเพศ อาชีพ ระดับการศึกษา รายได้ พบว่า สมาชิกกลุ่มมีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง จำแนกตามเพศ ในภาพรวม ไม่แตกต่างกัน

ผลการเปรียบเทียบสมาชิกกลุ่มมีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปางที่มีอายุต่างกัน ในภาพรวม ไม่แตกต่างกัน แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า สมาชิกกลุ่มที่มีอายุต่างกันมีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ ด้านการวางแผน แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

อภิปรายผล

ระดับความคิดเห็นของสมาชิกต่อการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายได้ด้าน พบว่าทุกด้านอยู่ในระดับมาก ด้านการชี้นำ ด้านการ

วางแผน ด้านการประสานงาน และด้านการจัดองค์กร อยู่ในระดับมาก ตามลำดับสามารถอภิปรายเป็นรายด้าน ดังนี้

ด้านการวางแผน พบว่า ระดับความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่มต่อการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปางพบว่าโดยภาพรวม โดยให้ความสำคัญในการกำหนดเป้าหมายการกำหนดวิสัยทัศน์มีการวางแผนด้านการเพาะปลูกมีการวางแผนด้านการตลาดสอดคล้องแนวคิดของ ธงชัย สันติวงษ์ (2551) ได้ระบุถึงหน้าที่ในการบริหาร ในประเด็นการวางแผน (Planning) ไว้ว่า เป็นการกำหนดวิถีทางที่จะปฏิบัติไว้เป็นการล่วงหน้าซึ่งจะทำให้เกิดผลสำเร็จตามความต้องการ การวางแผนจะต้องมีกระบวนการนึกคิดที่สมบูรณ์ และเป็นสาระถูกต้อง เพื่อให้สามารถช่วยกำหนดวัตถุประสงค์พัฒนากลยุทธ์ จัดทำแผนงาน จัดสรรงบประมาณ การใช้ทรัพยากร ต่างๆ กำหนดระเบียบวิธีปฏิบัติ และแนวนโยบายที่ดีที่สุดสำหรับองค์กรของตน ภายหลังจากที่ได้มีการวิเคราะห์และคาดการณ์ สภาพเหตุการณ์ต่างๆ อย่างระมัดระวัง และรอบคอบที่สุดแล้ว เป้าหมายสำคัญของการปฏิบัติหน้าที่วางแผน คือ จะต้องตัดสินใจเลือกและรู้จักทำแผนต่างๆ ให้ได้แผนงานที่ดีที่สุด และเหมาะสมกับกำลังความสามารถขององค์กรที่จะเป็นหนทางให้องค์กรสามารถหาประโยชน์จากการทำงานภายใต้สภาพแวดล้อมที่ได้คาดการณ์ได้

ด้านการจัดองค์กร พบว่า ระดับความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่มต่อการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปางโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยให้ความสำคัญในการกำหนด ตำแหน่ง บทบาทหน้าที่ ของคณะกรรมการชัดเจนการปฏิบัติงานตามหน้าที่ของคณะกรรมการ ตามสภาพจริงสอดคล้องกับแนวคิดของธงชัย สันติวงษ์ (2551) ได้ระบุถึงหน้าที่ในการบริหารในประเด็นของการจัดองค์กร ไว้ว่า ภาระหน้าที่ในการกำหนด จัดเตรียม และจัดความสัมพันธ์ของกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้สามารถบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ขององค์กรที่ตั้งไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนใหญ่จะเกี่ยวกับการบริหารสิ่งของ และทรัพยากรต่างๆ ภายหลังจากที่ได้ใช้ดุลพินิจ และมีข้อตัดสินใจที่ยุติแล้วว่า จะทำอะไรบ้าง การดำเนินการเพื่อจัดองค์กรตามกระบวนการนี้ จะประกอบด้วยงานที่ต้องทำดังนี้ คือ จัดทำโครงสร้างองค์กร กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ที่กำหนดจะแบ่งสรรกันไปทำ ระบุขอบเขตของตำแหน่งงานต่างๆ พิจารณาให้ทราบถึงรายละเอียดความยากง่ายของงานแต่ละตำแหน่ง เพื่อให้สามารถทราบถึงคุณสมบัติของคนที่ต้องการได้และยังสอดคล้องกับขจรศักดิ์ วงศ์วิราช (2554) ได้ทำการวิจัยการศึกษารูปแบบการบริหารจัดการกลุ่มอาชีพเกษตรกรปลูกผักปลอดสารพิษบ้านจำ หมู่ที่ 6 ตำบลปงยางคก อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง พบว่า รูปแบบการบริหารจัดการกลุ่มอาชีพปลูกปลอดสารพิษเพื่อนำไปสู่ การกำหนดทิศทางการดำเนินงานของกลุ่มให้ยั่งยืนในอนาคตควรมีโครงสร้างองค์กร มีกฎ ระเบียบ ข้อบังคับกลุ่ม เพื่อเป็นเครื่องมือในการควบคุมการบริหารจัดการ การมีเงินกองทุนกลุ่มเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน มีการวางแผนทางด้านการผลิต (เพาะปลูก) การตลาด การขนส่งอย่างเป็นระบบ ผู้นำกลุ่มรวมถึงสมาชิกกลุ่มควรมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการภายในกลุ่มด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม คือ ผู้นำต้องมีความเสียสละและมีภาวะความเป็นผู้นำเพื่อแสวงหาผลประโยชน์แก่กลุ่มและสมาชิกกลุ่ม รวมทั้งยอมรับความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่มในการบริหารจัดการ และสมาชิกกลุ่มต้องมีความรู้

ความเข้าใจในการรวมกลุ่ม อีกทั้งยังต้องปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของกลุ่มที่เข้าร่วมกันยกร้างขึ้นมา และคอยแนะนำตรวจสอบการบริหารงานของผู้ในในรูปแบบคณะกรรมการ

ด้านการชี้แนะพบว่า ระดับความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่มต่อการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง ด้านการชี้แนะโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยให้ความสำคัญกับความตั้งใจและความซื่อสัตย์สุจริตในการทำงานของคณะกรรมการกลุ่ม มีการชี้แจงประโยชน์ในรวมกลุ่มให้กับสมาชิกการจูงใจให้สมาชิกมีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่ม สอดคล้องกับแนวคิดของฮอดเจ็ตต์ (Hodgetts, อ้างถึงใน วิชัย รูปชาติ, 2542) มองกระบวนการจัดการภายใต้แนวคิดเชิงระบบว่า กระบวนการจัดการที่แท้จริง ก็คือการทำหน้าที่ของการจัดการ (Management Function) ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ของการจัดการภายใต้เรื่องที่สำคัญ การอำนวยความสะดวก การชี้แนะ และการผลักดันบุคลากร เป็นส่วนขับเคลื่อนทำให้องค์กรประสบผลสำเร็จและยังสอดคล้องกับศิริพร พันธุ์วรรณ (2553) ได้ศึกษาการบริหารกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุกลาง ตำบลบุเปือยอำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า ดัชนีการบริหารจัดการกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุกลาง มีคณะกรรมการบริหารกลุ่มโดยการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบอย่างชัดเจน เพื่อให้สามารถบริหารจัดการกลุ่มในการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ ฉะนั้นประธานและคณะกรรมการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง ต้องรวมพลังขับเคลื่อนกลุ่มให้ประสบความสำเร็จได้อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

ด้านการประสานงาน พบว่า ระดับความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่มต่อการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง ด้านการประสานงานโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยให้ความสำคัญต่อการจัดประชุมกลุ่ม การสื่อสารระหว่างสมาชิกกลุ่มโกโก้การแลกเปลี่ยน แบ่งปันความรู้ระหว่างสมาชิก สอดคล้องกับแนวคิดของ กุลิกและเออร์วิค (Gulick and Urwick. 1937) ไว้ว่ากระบวนการบริหารไว้ 7 ประการ เรียกว่า หลัก “POSDCoRB” ซึ่งประกอบด้วยการทำงานไว้ว่าเป็นการร่วมมือในการปฏิบัติตนใน ส่วนต่าง ๆ ให้ประสานสอดคล้องและกลมกลืนกัน ซึ่งหากกลุ่มผู้ปลูกโกโก้เมืองวัง มีการประสานงานในส่วนต่างแล้ว จะทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง และประสบผลสำเร็จได้เป็นอย่างดี และยังสอดคล้องกับสกลเกียรติ สังวรกิตติวุฒิ (2555) การศึกษาวิจัยเรื่องการบริหารจัดการธุรกิจ ชุมชนสู่ยุคไทยแลนด์ 4.0 กรณีศึกษากลุ่มข้าวซ้อมมือบ้านนาลิ่ง ตำบลควนโน้ อำเภอกวนเนียง จังหวัดสงขลา พบว่า การได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิ ศุภนิมิตแห่งประเทศไทย เป็นหน่วยงานแรกที่เข้ามาช่วยเหลือสนับสนุน ซึ่งสมาชิกจะมีส่วนในการเข้ามาบริหารจัดการกลุ่ม ตั้งแต่การร่วมกันลงหุ้น ร่วมกันผลิตสินค้า และร่วมกันรับ ผลประโยชน์จากการประกอบการ โดยมีปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนของกลุ่มข้าวซ้อมมือบ้านนาลิ่ง คือการใช้วัตถุดิบที่มีในชุมชนภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ให้เกิด ประโยชน์ สภาพทางสังคมของชุมชนบ้านนาลิ่งที่เป็นชุมชนแบบปฐมนุญ มีความเป็นเครือญาติกันการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ดังนั้นกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง ต้องมีการประสานหน่วยงานภาครัฐและเอกชน เพื่อเสริมสร้างและพัฒนากระบวนการด้านการผลิตโกโก้รวมถึงด้านนวัตกรรมใหม่ๆ

การเปรียบเทียบการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง จำแนกตาม เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ต่อเดือน สามารถอภิปราย ดังนี้

สมาชิกกลุ่มมีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง จำแนกตามเพศ ในภาพรวม และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าสมาชิกกลุ่มมีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง ไม่แตกต่างกัน อาจเป็นเพราะว่าสมาชิกส่วนใหญ่พอใจกับกระบวนการบริหารของกลุ่ม ดังที่ Dorwin Cartwright and Alvin Zander (1953:3) ได้สรุปคุณลักษณะของกลุ่มไว้ว่า เมื่อคนมารวมกันเป็นกลุ่ม จะต้องมียุทธศาสตร์ใดลักษณะหนึ่งหรือหลายลักษณะต่อไปนี้จะเกิดขึ้นนั้นจะต้องมีปฏิสัมพันธ์กันเสมอแต่แต่ละคนจะถือว่าตนเองเป็นสมาชิกกลุ่มจะยอมรับกันเป็นสมาชิกกลุ่มมีปทัสถานร่วมกันโดยแต่ละคนจะมีบทบาทที่ชัดเจนมีการเลียนแบบลักษณะบางอย่างที่ตนเองคิดว่าเหมาะสมจากสมาชิกในกลุ่มมีความคิดว่ากลุ่มจะต้องให้ผลประโยชน์ต่อสมาชิกจะแสวงหาเป้าหมายร่วมกันมีการรับรู้ความเป็นเอกภาพของกลุ่มร่วมกันและปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของกลุ่ม

สมาชิกกลุ่มมีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปางที่มีอายุต่างกัน ในภาพรวม ไม่แตกต่างกัน แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า สมาชิกกลุ่มที่มีอายุต่างกันมีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ ด้านการวางแผน แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ดังนั้นจึงทดสอบรายคู่ด้วยวิธี LSD (Least Significance Difference) พบว่าสมาชิกกลุ่มที่มีอายุต่ำกว่า 20 ปี มีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง ด้านการวางแผน แตกต่างจากสมาชิกที่มีอายุระหว่าง 21-30 ปี 31-40 ปี 41-50 ปี และสมาชิกกลุ่มที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05 อาจเป็นเพราะว่าสมาชิกที่มีอายุต่ำกว่า 20 ปี เห็นว่ากรรมการบริหารกลุ่มเปิดโอกาสให้กลุ่มที่มีอายุต่ำกว่า 20 ปี ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจน้อยด้วยวัยวุฒิและคุณวุฒิ

สมาชิกกลุ่มมีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง ที่มีระดับการศึกษาต่างกัน และรายได้ต่างกัน ในภาพรวม ไม่แตกต่าง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า สมาชิกกลุ่ม มีความคิดเห็นต่อการบริหารจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ ไม่แตกต่างกันอาจเป็นเพราะสมาชิกกลุ่มได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานทุกกระบวนการทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการวางแผน ด้านการจัดองค์การ ด้านการขึ้นนำ และด้านการประสานงาน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. ด้านการจัดองค์กร ในด้านการปฏิบัติงานตามหน้าที่ของคณะกรรมการตามสภาพจริง สมาชิกเห็นว่าคนที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นคณะกรรมการดำเนินงานควรดำเนินการตามภาระหน้าที่ ที่ได้รับมอบอย่างจริงจัง และการควรเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการคัดเลือกคณะกรรมการทำงานมากยิ่งขึ้น
2. ด้านการประสานงาน กลุ่มควรจะมีการประสานหน่วยงานภาครัฐด้านงบประมาณเพื่อส่งเสริมการกระบวนการเพาะปลูก และเป็นตัวกลางในการประชุม แลกเปลี่ยน ความรู้ เทคนิคการปลูกโกโก้ให้มากกว่านี้ รวมถึงมีการให้สมาชิกกลุ่มไปศึกษาดูงาน กลุ่มผู้ปลูกโกโก้ที่ประสบความสำเร็จ เพื่อนำมาปรับปรุงในด้านการบริหารจัดการ

ข้อเสนอในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรทำการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมในการบริการจัดการกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง
2. ควรทำการวิจัยเรื่อง แนวทางการส่งเสริมการสร้างรายได้ของกลุ่มผู้ปลูกโกโก้ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

บรรณานุกรม

- กรมวิชาการเกษตร (2548) . การพัฒนาโกโก้ในประเทศไทย. ศูนย์วิจัยพืชสวนชุมชนสำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 7
- กระทรวงพาณิชย์.(2561). ปลูก "โกโก้" ทำเงิน 8 หมื่นต่อไร่! สศก.ส่งเสริมแทนยาง-ลดนำเข้าปีละ5 หมื่น. สืบค้นเมื่อ 10 กรกฎาคม 2562 [ระบบ ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.thansettakij.com/content/356670
- ขจรศักดิ์ วงศ์วิราช (2554). การศึกษารูปแบบการบริหารจัดการกลุ่มอาชีพเกษตรกรปลูกผักปลอดสารพิษ บ้านจำ หมู่ที่ 6 ตำบลปงยางคก อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง. มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, ลำปาง.
- ธงชัย สันติวงษ์ (2551. องค์การและการบริหารงาน(พิมพ์ครั้งที่11). กรุงเทพมหานคร:วัฒนาพานิช.ผานิต งานกรณาธิการ (2548) . การพัฒนาโกโก้ในประเทศไทย.ศูนย์วิจัยพืชสวนชุมชนพรสำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 7.กรมวิชาการเกษตร.
- วาทย์ สุวรรณวุธ (2522) การปลูกโกโก้. วิทยาสารกองพืชสวน. กรมวิชาการเกษตร
- วาทย์ สุวรรณวุธ (2527) การพัฒนาโกโก้ในประเทศไทย.รายงานสัมมนา. กรมวิชาการเกษตร
- วิชัย รูปชาติ.(2542)การบริหารจัดการ. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์.
- ศิริพร พันธุ์วรรณ. (2553). การศึกษาการบริหารกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านบุกลาง ตำบลบุเปือยอำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทั่วไป มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- สมศักดิ์ วรรณศิริ (2532) สวนโกโก้, กรุงเทพ สำนักพิมพ์ฐานเกษตรกรรม
- สันต์ ละอองศรี, 2561, ปลูก "โกโก้" ทำเงิน 8 หมื่นต่อไร่! สศก.ส่งเสริมแทนยาง-ลดนำเข้าปีละ5 หมื่น.สืบค้นเมื่อ 10 กรกฎาคม 2562[ระบบ ออนไลน์]. แหล่งที่มา www.thansettakij.com/content/356670
- สุชีลา เลหาศิริ (2530).ต้นทุนและรายได้จากการปลูกโกโก้เป็นพืชแซมในสวนมะพร้าว. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อาคม มีเมธ. สัมภาษณ์. 12 มกราคม2562.

อัฒนา ตราโซ(2561).ปลูก "โกโก้" ทำเงิน 8 หมื่นต่อไร่! สศก.ส่งเสริมแทนยาง-ลดนำเข้าปีละ5 หมื่น. สืบค้น
เมื่อ 10 กรกฎาคม 2562 [ระบบ ออนไลน์]. แหล่งที่มา : www.thansettakij.com/content/356670.

Dorwin Cartwright and Alvin Zander.(1953). *Grou[dynamic*. Peterson, New York: Row,USA.

Wintgens, J.N. 1991, *Influnceeof genetic factors and agroclimatic conditions on The quality
of cocoa*. 2nd. International Congress on Cocoa and Chocolate. May 1991 Munich.